

УДК 340.143

ЦИТУВАННЯ СУДДЯМИ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

СЕМЕНІХІН І. В.,

канд. юрид. наук,
асистент кафедри теорії держави і права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Проаналізовано актуальне для вітчизняної юриспруденції питання щодо можливості й доцільності використання у формі безпосереднього цитування в судових рішеннях наукових джерел. На основі аналізу судової практики в країнах континентального та англо-американського права встановлено, що судді при здійсненні правосуддя, особливо при вирішенні так званих складних і найбільш резонансних справ, часто звертаються до надбань юридичної науки та цитують наукові праці у судових рішеннях. Це робить їх правову позицію більш обґрунтованою і переконливою та в цілому підвищує авторитет судової гілки влади. Зроблено висновок щодо необхідності поширення такої практики у діяльності вітчизняних судів.

Ключові слова: *судова практика, практика цитування, джерело права, юридична наука, правова доктрина.*

Сьогодні в Україні триває складний процес реформування організації та функціонування правової системи, її адаптації до сучасних соціально-економічних і політичних умов. Це зумовлює активізацію наукових досліджень, пов'язаних з визначенням ролі і значення у правовому житті суспільства юридичної науки та правової доктрини, що є своєрідною її квінтесенцією і включає до свого складу найбільш цінні для суспільства та його сталого розвитку наукові розробки.

Правова доктрина є предметом численних досліджень зарубіжних учених. Останнім часом до її розробки долучилися представники вітчизняної юриспруденції, які вивчають питання, пов'язані з визначенням природи, сутності, форм прояву доктрини, її співставленням зі схожими за змістом явищами (вчення, юридична наука, філософсько-правова теорія, ідеологія, правова догма, концепція та ін.). Серед них слід виділити В. Я. Тація,

С. І. Максимова, В. М. Кампо, В. П. Колісника, І. В. Спасибо-Фатєєву, Є. П. Євграфову, Н. М. Пархоменко, В. Б. Авер'янова, М. В. Кармаліту, М. Є. Мочульську, В. А. Трофименко, які досліджують вплив доктрини на вітчизняну та зарубіжні правові системи як з точки зору історичної ретроспективи, так і в контексті нових викликів (глобалізація, європейська інтеграція, формування інформаційного суспільства тощо), на які право має дати адекватну й ефективну відповідь. Крім того, вони вивчають її в контексті вдосконалення чинних, а в окремих випадках – формування якісно оновлених галузевих правових доктрин. Більш того, як небезпідставно зауважує Є. Ю. Полянський, дослідження правової доктрини стало певним трендом, даниною моді [24, с. 249]. Тож у порівнянні зі станом розробки зазначеної проблематики радянською юриспруденцією, яка фактично оминала увагою правову доктрину (радянська наука, що ґрунтувалася на нормативістсько-позитивістських позиціях, не визнавала доктрину ані значення форми права, ані чинника, що визначає зміст, характер взаємодії, співвідношення між іншими визнаними державою джерелами права), нині ми спостерігаємо значне прирощення наукового знання про це правове явище. О. Тихомиров справедливо зазначає, що обсяг наукової діяльності подвоюється кожні 10 – 15 років. Розвиткові науки властивий кумулятивний характер: на кожному етапі вона підсумовує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення з їх переосмисленням і уточненням [44, с. 785]. Фактично першою науковою розвідкою, яка спеціально присвячена дослідженню доктрини, є публікація Л. В. Петрової, котра датується 1994 р. [23]. Видання у 2013 р. фундаментальної наукової праці «Правова доктрина України», в якій комплексно та всебічно висвітлюються питання становлення національної правової доктрини на різних етапах розвитку нашої державності, досліджується її сучасний стан з усіма надбаннями та проблемами, обґрунтовуються тенденції та перспективи її реформування й подальшого розвитку, стало своєрідним підсумком наукового осягнення складного й багатоаспектного феномену правової доктрини.

Правова доктрина – важлива й невід’ємна складова правової системи. Доктрина має теоретико-прикладний характер, вона виконує роль ідейного фундаменту й теоретичного стрижня нормотворчості, сприяє правильному застосуванню юридичних приписів. Доктрина є загальним керівництвом для законодавця і надійним орієнтиром для суб’єктів правозастосування. С. І. Максимов слушно зауважує, що важливим інструментом розвитку і вдосконалення права і правової системи в цілому є правова наука. Найбільш концентровано прояв її практичної функції виражається у правовій доктрині як такому феномені, який максимально ефективно повинен поєднувати наукові розробки з практикою створення і застосування права, враховувати при цьому як контекст правової культури, так і вплив основних чинників розвитку суспільства в цілому [18, с. 116]. Ю. А. Задорожний визначає роль доктрини у правозастосуванні як своєрідного «маяка», який набуває особливого значення при вирішенні судами нетипових ситуацій, тобто таких, які не врегульовані нормами права, а також за відсутності однозначного розуміння норм права, опосередкованого неясністю чи двозначністю їх змістового навантаження [13, с. 125]. Учені виділяють такі можливі напрями впливу доктрини на професійну діяльність суддів та функціонування судової системи: а) роз’яснення теоретичних засад законодавства, його принципів та новел; б) підготовка та перепідготовка судових кадрів; в) участь науковців у розробці постанов Пленумів Верховного Суду України та актів вищих спеціалізованих судів; г) індивідуальні консультації, експертні висновки науковців на запити з конкретних питань застосування права юрисдикційними органами, у тому числі для розгляду справ у суді [43, с. 15-16].

Цитування у судових рішеннях наукових джерел фактично є прямим і безпосереднім свідченням і проявом впливу юридичної науки (доктрини) на правозастосування. Питання щодо можливості й доцільності такого цитування, необхідності поширення відповідної практики у діяльності українських судів вітчизняними правознавцями спеціально не досліджувалися. На наш погляд, їх слід розглядати у більш широкому контексті впливу юридичної науки на

правозастосування, затребуваності результатів наукових досліджень в юридичній практиці, визначенні можливих шляхів її удосконалення. Чи сприятиме така практика підвищенню якості здійснення судочинства, винесенню законних і справедливих рішень, підвищенню авторитету суду? Які наукові джерела при цьому слід використовувати та цитувати? Яким чином? За яких умов? Ці питання вже стали предметом жвавих дискусій між науковцями та практикуючими юристами – представниками російської юриспруденції [3; 38; 41]. Розробка відповідної проблематики в аспекті вітчизняних реалій актуалізується у зв'язку з активізацією проведення судової реформи, котра визнана однією з першочергових у декларованій Президентом України П. Порошенком Програмі реформ «Стратегія – 2020». Погоджуємось з В. Мамутовим у тому, що на часі є формування нового покоління доктрин і правових позицій, застосованих на інноваційних підходах до здійснення судочинства, переорієнтації судів на здійснення судочинства на підставі доктрин реального, а не формального права. В основі цього процесу мають бути покладені сучасні фундаментальні наукові знання та практика їх застосування у професійній діяльності суддів [19, с. 88].

Є. П. Євграфова, досліджуючи природу правової доктрини, її роль і значення у різних галузях юридичної практики, вказує на те, що в судових рішеннях містяться посилання лише на відповідні норми законів (статті, їх частини, окремі приписи), а не на наукові праці, хоча останні можуть бути використані (і використовуються) у процесі їх розгляду та ухвалення судом, проти чого ніхто не заперечує [9, с. 341-342]. Такої думки додержуються й інші автори. «Спеціалісти у галузі права, адвокати, представники сторін можуть у своїх виступах посилатися на наукові праці, коментарі. Рішення ж суду не може містити посилань на доктринальні праці – наша правова система не має таких традицій», – зазначає І. В. Гловюк [6, с. 97].

Такі твердження видаються занадто категоричними, адже контент-аналіз судових рішень свідчить, що в окремих з них все ж містяться посилання на праці юристів. Звичайно, останні не можуть розглядатись як достатня

юридична база для ухвалення судових рішень. Вітчизняні суди ігнорують посилання на коментарі законів в апеляційних скаргах сторін, зазначаючи у відповідних ухвалах, що тлумачення норм права окремими науковцями, освітніми чи науковими установами не є джерелом права, а тому «не обов'язкове для застосування при здійсненні правосуддя» [45-46]. Ялтинський міський суд Автономної Республіки Крим в одному зі своїх рішень зазначив, що здійснюване ним казуальне тлумачення норм Цивільного кодексу України засноване на «граматичному, логічному і системному тлумаченні, загально визнаній доктрині». При цьому було підкреслено, що суд «у даному випадку не застосовує доктрину як джерело права, а використовує в процесі пізнання норми права та її дійсного змісту» [37]. Аналогічна оцінка правової доктрини зустрічається і в рішеннях інших вітчизняних судових органів. Н. М. Пархоменко слушно зауважує, що використання доктрини як основи судового рішення передбачає відсутність при розгляді справи необхідної норми закону, судового прецеденту чи звичаю. Тому роль доктрини важлива на тих стадіях розвитку права, коли державна нормотворчість ще не набула достатнього розвитку [21, с. 167-168]. У сучасних країнах, котрі мають розгалужене законодавство, праці юристів використовуються суддями виключно як засіб додаткової аргументації, як правило, при вирішенні ними так званих складних справ, які не можуть бути вирішені шляхом простого посилання на формальні джерела права (закон, кодекс, міжнародний договір) або «простого нормозастосування» (застосування чітких та однозначних для розуміння норм права) і розглядаються в умовах наявності таких недоліків правової системи, як недостатня чіткість правових приписів, неоднозначність їх розуміння, наявність прогалин у правовій регламентації відносин [49, с. 547]. При цьому використання наукових джерел у процесі правозастосування є факультативним і віднесено на розсуд правозастосувача. Юридична наука та її представники не можуть нікому нав'язувати свої ідеї, тим паче суддям, які при здійсненні правосуддя є незалежними і підкоряються лише закону (ст. 129 Конституції України). Наукові доробки провідних авторів використовуються в

юридичній практиці виключно в силу переконливості, обґрунтованості, наукової істинності сформульованих у них положень. Так, Свердловський міський суд Луганської області в одному зі своїх рішень процитував (з вказівкою на конкретні сторінки) працю С. В. Шевчука «Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції» [36]. У судових актах також зустрічаються посилання на юридичні енциклопедії, монографії, науково-практичні коментарі законів та кодексів і навіть підручники [25-27; 35-36]. Проте слід визнати, що це скоріше виняток, аніж усталена практика.

Я. М. Романюк наголошує на тому, що у розвинених зарубіжних країнах підхід до застосування юридичної науки на практиці інший, ніж в Україні. Наприклад, у США в галузі інтелектуальної власності створені дві недержавні організації, які опікуються питаннями захисту авторських прав. У діяльності цих організацій провідну роль відіграють науковці у сфері права, юристи-практики, письменники, літератори, які спрямовують свою роботу на вирішення практичних проблем у галузі авторського права, заповненні прогалин у законодавстві та наданні правової допомоги авторам. Наукові і практичні доробки використовують суди для розв'язання практичних проблем нарівні із нормами законодавства. Тобто юридична наука, її досягнення використовуються для розгляду справ судами, а отже і для формування судової практики; враховуючи прецедентність англо-американської системи права, юридична наука тим самим має значний вплив і на розвиток законодавства [15, с. 212]. Серед деяких правників існує точка зору, згідно з якою значення юридичної науки (доктрини) в системі загального права навіть вища, ніж у континентальній правовій сім'ї. Так, Палата лордів і Верховний Суд США в своїх рішеннях нерідко цитують наукові трактати (з вказівкою на джерело цитування). Верховний Суд Канади досить часто звертається до праць Комісії з правової реформи, в яких міститься багато доктринальних положень [51, с. 116]. Фактично в кожному рішенні Верховного Суду США містяться посилання на наукові публікації. Перелік цитованих праць з правової тематики є

доволі широким: юридичні енциклопедії, словники, трактати, статті, опубліковані в юридичних журналах та оглядах юридичної практики [42]. Відповідна практика цитування поширена також у Великобританії, Канаді, Австралії, Новій Зеландії.

Отже, у порівнянні з західними країнами в Україні досягнення юридичної науки судами використовуються не так часто, а прямі посилання на наукові джерела у судових рішеннях майже відсутні. «Як красномовно свідчить законопроектна і правозастосовна практика, поки що спостерігається низька ефективність використання наукових досягнень, у тому числі правових доктрин», – змушена констатувати Є. П. Євграфова [9, с. 340]. Звичайно, кількісні показники безпосереднього цитування наукових джерел у судових рішеннях не повною мірою відображають реальний вплив науки на юридичну практику, зокрема судову. Судді хоча й звертаються до тих чи інших наукових праць у своїй професійній діяльності, надихаючись оригінальними ідеями їх авторів, проте не завжди посилаються на них у текстах судових рішень. Ф. Чезайро, який спеціально досліджував це питання, слушно зауважує, що прозорість судового рішення під питанням: воно не завжди є прозорим. Слід брати до уваги традиції суддівської діяльності та специфіку аргументації: суддя може фактично звертатися до тих чи інших джерел, проте у текстах рішень вони не завжди відображуються [52, с. 31].

Транспарентність мотивування правових позицій суду, наявність у судових рішеннях посилань на вторинні та неюридичні джерела, у тому числі наукові, залежить від багатьох чинників, а саме: якості самих наукових публікацій, професіоналізму суддів, рівня їх навантаження, зокрема кількості справ, котрі ними розглядаються. Наприклад, у Франції Касаційний суд щорічно виносить десятки тисяч рішень (іноді до 30 тис. справ). Така ж ситуація в Італії. Цілком логічно, що за цих умов виникає перевантаженість роботи судових інстанцій, у зв'язку з чим їх рішення зазвичай є лаконічними і нетранспарентними. У суддів просто не залишається часу й сил на детальну аргументацію та прискіпливе опрацювання правових позицій, які ними

формується. У Німеччині, Великій Британії, США натомість існує селективна модель організації роботи вищих судових інстанцій. Суди розглядають обмежену кількість справ, в яких вирішуються найбільш складні та принципові спори. Тому в цих країнах рішення судів є розлогими, доктринально орієнтованими та вичерпними, на що звертають увагу О. М. Верещагін та А. Г. Карапетов [5, с. 7, 11-12, 39]. Так, Верховний Суд США із загальної кількості апеляцій, які до нього надходять, розглядає приблизно лише 1-2 %. Наприклад, у перший рік роботи «суду Робертса» з 8517 апеляцій було розглянуто тільки 78, що складає менше 1 %. Це один з найнижчих показників за всю історію діяльності Верховного Суду, починаючи з 60-х рр. XX ст. [11, с. 22-23].

Проте значне навантаження на суди, що безперечно є однією з ключових проблем функціонування вітчизняної судової системи, не єдина і тим більш не головна причина відсутності усталеної практики цитування (*англ.* – «citation practice»). Вітчизняна правова система, котра тяжіє до романо-германської правової сім'ї, не має традицій безпосереднього використання (у формі цитування) суддями наукових джерел. Головною особливістю романо-германського права є його чітко виражений кодифікаційний характер та домінуюча роль закону в системі джерел права. Акцентуючи увагу на тому, що закон «відіграє роль не просто джерела права, а багато в чому визначає суть і зміст правових систем, що входять до цієї правової сім'ї», деякі автори називають останню «сім'єю законодавчого права» [4, с. 276]. У свою чергу, С. С. Алексєєв вказує на існування культу закону в країнах континентальної Європи (з постулатами – «закон – це закон», «поганий закон, але це закон» та ін.), що істотно впливає на функціонування всієї юридичної системи [1, с. 93]. Континентальний суддя при вирішенні справи та підготовці судового рішення аналізує не тільки чинні законодавчі акти, а також наукові статті, монографії, коментарі, винесені його колегами рішення з аналогічних справ. Проте на відміну від своїх англійських чи американських колег континентальні судді не так часто не посилаються у своїх рішеннях на справжні джерела свого

натхнення, навіть якщо дослівно їх цитують. Континентальна традиція не зобов'язує суддів це робити, на що слушно звертає увагу Л. В. Головка. «На континенті, як відомо, суддя зв'язаний законом, а основним способом легітимації рішень є принцип законності, якого цілком достатньо», – резюмує автор [7]. Якою б не була якість цього закону, суддя завжди може «приховати» справжнє джерело (науковий трактат, судові рішення прецедентного характеру) юридичних конструкцій, які фактично використовуються при вирішенні справи, посиланнями на тексти нормативно-правових актів. У радянський період домінування принципу верховенства закону такий підхід до аргументації судових рішень набув беззаперечного характеру та фактично унеможлиблював посилання в них на наукові джерела. Щодо ролі юридичної науки (доктрини) в радянській правовій системі в юристів сформувалась чітка й однозначна позиція: «Юридична наука має важливе значення для розвитку практики, вдосконалення законодавства, зміцнення законності, підвищення кваліфікації суддів, правильного тлумачення й застосування закону... Проте вона не може розглядатися як джерело права» [20, с. 55].

Сьогодні в країнах континентального права закон справедливо розглядається як найбільш розвинена форма закріплення юридичних норм. Унаслідок чіткості викладення правових норм він є кращим технічним способом їх закріплення в епоху, коли складність суспільних відносин висуває на перший план точність і ясність їх формулювання. Разом із тим ідея абсолютного суверенітету закону в романо-германській правовій сім'ї є фікцією. Р. Давід підкреслює, що сьогодні цей підхід не визнається ні теорією, ні практикою. Сьогодні ніхто не вважає закон єдиним джерелом права, суто логічне тлумачення якого може забезпечити прийняття правильного правового рішення. Юристи і сам закон теоретично визнають, що законодавчий порядок може мати прогалини. Закон є лише скелетом правопорядку, повноцінне функціонування якого значною мірою забезпечується іншими факторами [8, с. 87, 107].

Тенденція «антиформалізму в праві», що пов'язана з ідеєю гетерогенності

й компліментарності джерел права, у правових системах континентального права посилюється починаючи з другої половини ХХ ст. Цей період позначився відродженням природно-правової думки. Це стало закономірною реакцією на більш ніж столітнє панування доктрини юридичного позитивізму в європейській юриспруденції, яка фактично залишилась беззахисною і капітулювала перед тоталітарними режимами та ідеологіями, на яких вони базувалися. Г. Радбрух, один з ініціаторів відродження природного права після Другої світової війни, зазначав, що саме юридичний позитивізм відповідальний за спотворення права при націонал-соціалізмі, адже своїм твердженням «закон є закон» роззброїв німецьких юристів перед його свавільним та злочинним змістом. Дискредитація ідей юридичного позитивізму значним чином сприяла відродженню природного права як філософсько-правової концепції і нормативно-ціннісної парадигми, пошуку надпозитивних, незалежних від волі держави норм і принципів, які, власне, є сутнісними елементами права, що протистоїть свавіллю й беззаконню, закріплює й охороняє цінності суспільного життя, і передусім життя, свободу, честь, гідність людини. Такі зрушення С. С. Алексєєв називає другою революцією в праві (перша – гуманістичне піднесення прав людини у період епохи Просвітництва) [2, с. 78-79]. Вони характеризуються запереченням абсолютизації формальних позитивістських підходів до захисту прав людини, коли формалізм намагається піднести до абсолюту елемент формальної, механічної логіки при прийнятті судових рішень, заперечуючи волюнтаристський, дискреційний елемент вибору. Результатом загальноєвропейської антипозитивістської революції у праві стало, зокрема, визнання нової – творчої та активної – ролі судді у правозастосуванні та абсолютного заперечення ролі судді як «вуст закону», який механічно застосовує приписи останнього.

Змінюються також підходи до правозастосування, його філософія та методологія. Судді стають більш «відкритими» при прийнятті рішень, намагаються враховувати соціально-економічні, політичні, культурні, релігійні аспекти справи, що стала предметом судового розгляду, та виходити за межі

застиглих законодавчих норм у пошуках більш гнучких правових рішень, що відповідають складним і мінливим життєвим обставинам. Представники суддівського корпусу вже не покладаються виключно на закон і звертаються до принципів права, прецедентного права (усталеної судової практики), правової доктрини, «шукають» право в інших його проявах (джерелах права) та прямо посилаються на них у судових актах. Р. Леже пише: «Якщо не домінуючий, то принаймні вельми суттєвий вплив на правове життя Німеччини та Франції справляє доктрина, вона забезпечує синтез права, його критику, виявлення правових прогалин, сприяє розробці законодавства. У цих країнах постійно посилаються на теоретиків права під час судових дебатів, їх праці нерідко цитуються у судових рішеннях» [17, с. 78-79]. Х. Беверлі-Сміт відзначає, що академічні праці є досить впливовими у правовій системі Німеччини та регулярно цитуються у судових рішеннях [50, с. 95]. В австрійських судах для посилення своєї правової позиції судді нерідко посилаються на наукові погляди Г. Кельзена [47, с. 157].

Такий підхід до розуміння права та його застосування набуває поширення й у вітчизняній юриспруденції. Як зазначає С. В. Шевчук, однією з останніх тенденцій розвитку правової системи України є подолання вузьконормативного (формального) підходу до розуміння права, яке вже не розглядається лише з позицій позитивістської школи права, тобто як воля держави, або як команда суверенної державної влади, що втілена у нормативно-правовому акті [49, с. 74]. Так, Конституційний Суд України в одному із своїх рішень зазначив, що «... право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [34]. Ми підтримуємо М. Г. Патеї-Братасюк у тому, що визнання інших [крім закону] джерел права та критеріїв істини в праві у процесі нормоздійснення дасть змогу блокувати на практиці

дію неправового закону, посилаючись на інші джерела права, моральні цінності, громадську думку тощо. Тому зміна традиційної, успадкованої з радянських часів, парадигми праворозуміння та підходів до правозастосування дозволить юристам-практикам посилатися на думки, ідеї науковців-правників, як це робиться у західноєвропейських країнах. М. Г. Патеї-Братасюк також зауважує, що сучасна правоохоронна система України орієнтована виключно на принцип законності, але законність без аналізу змісту закону цілком сумісна із авторитаризмом чи тоталітаризмом [22, с. 115].

У Російській Федерації практика цитування наукових джерел є поширеною в арбітражному судочинстві. Судді нерідко посилаються на «авторитетних дослідників у галузі договірної права» М. І. Брагінського, В. В. Вітрянського, М. Г. Розенберга [29–31]. У мотивувальній частині деяких рішень містяться також цитати з наукових праць зарубіжних авторів [32–33]. Так, в одному з рішень П'ятнадцятого арбітражного апеляційного суду міститься посилання на наукову статтю С. В. Сарбаша «Відновлення корпоративного контролю». Відповідач оскаржив відповідне рішення суду, зазначивши у касаційній скарзі серед іншого, що подібні посилання є недопустимими, адже «стаття не є правовим актом». Проте касаційна інстанція не побачила у цьому порушення принципу законності та залишила рішення апеляційної інстанції без змін, а касаційну скаргу без задоволення. У постанові Федерального арбітражного суду Північно-Кавказського округу Зокрема зазначено, що «аргументи заявника касаційної скарги відносно того, що суд апеляційної інстанції... зробив посилання на статтю судді Вищого Арбітражного Суду Російської Федерації, не є підставою для скасування постанови, що оскаржується, адже вказані обставини не призвели до прийняття неправильного судового акта» [28]. Отже, використання наукових джерел (науково-консультативних висновків, наукових публікацій) як засобів додаткової аргументації не порушує принцип законності при здійсненні правосуддя, а навпаки підіймає його на якісно новий рівень та підвищує авторитет судової гілки влади, на що звертають увагу як самі науковці, так і

юристи-практики. Це особливо актуалізувалося у вітчизняних реаліях, адже сьогоднішній стан українського суспільства позначений вельми низьким рівнем довіри до судів. До того ж це прямо не заборонено чинним законодавством. Цілком слушно стверджує Л. І. Чулінда, що розуміння учасниками процесу наукової обґрунтованості кожного судового акта сприятиме підвищенню рівня правосуддя. Для правників-практиків це мало б наслідком бажання підвищувати свій загальноосвітній рівень, а науковці відчували б відповідальність за свої наукові рекомендації [48, с. 49].

Як відомо, чинним законодавством передбачено утворення науково-консультативних рад при Верховному Суді України та вищих спеціалізованих судах. Вони покликані займатися науковим забезпеченням юрисдикційної діяльності цих судових інстанцій. Процесуальні кодекси також містять норму, яка надає право суддям-доповідачам Верховного Суду України доручати фахівцям Науково-консультативної ради підготувати науковий висновок щодо норми матеріального права, яка неоднаково застосована судом касаційної інстанції у подібних правовідносинах (ст. 111²² Господарського процесуального кодексу України, ст. 360¹ Цивільного процесуального кодексу України, ст. 452 Кримінально-процесуального кодексу України). Але яким чином позиція фахівців щодо доктринального тлумачення спірної норми права враховується Верховним Судом України у його рішеннях? У зв'язку з цим слід навести слова представника адвокатської спільноти А. В. Кузнецова: «Важко відповісти на це питання, але абсолютно точно інше – існують випадки, коли точка зору експертів кардинально відрізняється від висновків Верховного Суду України, викладених в його рішеннях. А в деяких випадках справи передаються до розгляду, навіть не дочекавшись висновків фахівців. Зрозуміло, остаточне рішення за суддями Верховного Суду України, але було б цікаво, якщо його рішення містили б у мотивувальній частині і позицію науково-експертних висновків, і підстави, за якими ВСУ погоджується чи відхиляє викладені в таких висновках аргументи. Якість рішень Верховного Суду України від цього тільки б виграла» [16].

Приблизно подібна ситуація склалася в практиці Конституційного Суду України. Як відомо, вимоги до аргументації рішень органів конституційної юрисдикції є надзвичайно високими, що зумовлено їх значущістю та правовими наслідками. Аргументація в рішеннях Конституційного Суду України полягає не у простій констатації відповідності чи невідповідності оспорюваного положення Конституції України, а повинна базуватися на ґрунтовному дослідженні проблематики поставленого питання, розкритті змісту конституційних принципів, її положень, поширення їх дії на певну сферу суспільних відносин і конкретної ситуації, з якою пов'язаний спір, а також судження щодо позицій сторін. Тому юридична аргументація у рішеннях Суду методологічно полягає у використанні всіх відомих методів наукового дослідження, досягнень герменевтики, доктринальних розробок, матеріалів порівняльно-правового аналізу існуючих у світі підходів до вирішення певних правових проблем, прецедентних рішень Європейського суду з прав людини і аргументів своїх попередніх рішень [39, с. 14; 40, с. 77]. Для належного аргументування своєї правової позиції судді-доповідачі часто звертаються з інформаційними запитами до наукових установ, вищих навчальних закладів та громадських організацій. Останні викладають у формі науково-експертних висновків доктринальні позиції з порушених суб'єктами права на конституційне подання та конституційне звернення питань. Як зазначає В. М. Кампо, «в архівованих справах Суду зберігається понад 1200 наукових висновків цих установ і закладів» [14, с. 25, 27]. Однак прямі посилання на наукові джерела віднайдено тільки у двох рішеннях Конституційного Суду України [12, с. 37].

Слід підтримати О. П. Євсєєва та М. Д. Савенка в тому, що бажано, щоб в Україні Конституційний Суд у своїх рішеннях посилався на ті доктринальні джерела, які стали основою обґрунтування позиції Суду. Так само можна вказати наукові позиції, з якими Суд не згоден. У рішенні також мають бути викладені висновки фахівців, надані на прохання Суду, і висловлені судження щодо них. У будь-якому разі згадування у текстах актів імен учених та їх робіт

стосовно обговорюваного питання робить рішення більш авторитетним і переконливим [10, с. 136; 39, с. 16]. Цитування наукових джерел повинно бути доречним і здійснюватись у належній формі. На наш погляд, необхідним є не просто посилення на певні наукові праці чи згадування у судових рішеннях імен провідних юристів. Суддям бажано наводити конкретні позиції авторів, з якими вони солідаризуються, та пояснювати, обґрунтовувати свій вибір щодо обраної наукової концепції, положення. Це робить правову позицію суду більш чіткою і зрозумілою. Вважаємо, що такий підхід до аргументації є важливим і корисним не тільки в конституційному судочинстві, його мають взяти на озброєння й інші судді, зокрема Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, адже діяльність цих судових інстанцій справляє значний вплив не тільки на формування судової практики та розвиток правової системи, а й загалом на суспільно-політичне життя в країні. Позиції суддів у справах, що розглядаються, повинні мати належне обґрунтування, адже їх рішення мають бути сприйняті суспільством. За цих умов цілком логічними і доречним видаються намагання суддів спертися на авторитет юридичної науки, особливо при розгляді й вирішенні найбільш резонансних чи складних справ, котрі виявляють актуальні проблеми права і вирішення яких має важливе значення для розвитку судової практики. Якщо ж суддя прийме рішення всупереч загальноновизнаному і викладеному у доктринальних працях підходу до вирішення певної правової проблеми, то наймовірніше воно не буде сприйняте юридичною спільнотою та схвалене громадськістю. Більш того, прийняття таких актів може спричинити втрату довіри до судової влади і в цілому підірватиме авторитет правосуддя. З огляду на це слушною видається позиція М. Д. Савенка, який переконаний, що використання доктринального підходу зумовлено формуванням конституційною юстицією власної доктрини щодо конституційних цінностей, теорії конституціоналізму з урахуванням сучасних наукових розробок, з одного боку, а з другого – це виключить колізії, розбіжності між аргументами, наведеними у рішенні і викладеними у наукових працях, і сприятиме авторитету конституційної юстиції, виконанню її рішень.

«Якщо доктринальна аргументація буде переконливішою за наведену конституційною юстицією, то остання не буде сприйматися істинною, що негативно позначиться і на виконанні її рішення», – справедливо зазначає вчений [39, с. 16].

Використання доктринальних доробків юридичної науки висуває високі вимоги як до представників суддівської професії, так і до якості самих юридичних праць, автори яких мають пропонувати у доступній і зрозумілій формі науково обґрунтовані конкретні механізми, засоби, підходи до вирішення актуальних проблем юридичної практики, правового регулювання суспільних відносин. До того ж така практика стала б важливим стимулом для самої науки. У зв'язку з цим підтримуємо позицію О. М. Верещагіна та А. Г. Карапетова, які зазначають: «Якщо внесок науковців буде чесно визнаватись у рішеннях вищих судових інстанцій, це підвищить престиж академічної спільноти та її діяльності, а також сприятиме пошвавленню наукових досліджень. Так, у США авторитет наукових теорій та шкіл регулярно вимірюється за індексом цитування відповідних статей і монографій у судових рішеннях» [5, с. 43].

Як відомо, в юридичній науці існує безліч концепцій, підходів, теорій, що пропонують різні (нерідко діаметрально протилежні за змістом) підходи до вирішення тих чи інших проблем правового регулювання. Науковий плюралізм закладений у самому принципі науковості. Жодна наукова концепція не може претендувати на істину в останній інстанції, а тому заздалегідь припускає існування інших точок зору на досліджувану проблему, що досліджується. У зв'язку з тим, що науковці у своїх працях та при наданні юридичних консультацій нерідко пропонують різні шляхи розв'язання тих чи інших питань правового характеру, перед судами постає проблема, пов'язана з необхідністю обирати між поглядами правників. Які наукові положення та праці яких авторів бажано або слід використовувати та цитувати суддям? Їх вибір суддями зумовлюється суто особистими уподобаннями останніх? Чи існують якісь формальні критерії такого вибору? Якщо не існують, чи не варто їх виробити? На різних етапах розвитку багатьох правових систем ці питання набували

принципового значення для правозастосовної практики. Безперечно актуальними вони є і для сучасної вітчизняної правової системи, що обумовлює необхідність подальшої розробки відповідної проблематики.

Список літератури:

1. *Алексеев С. С.* Право на пороге нового тысячелетия. Некоторые тенденции мирового правового развития – надежда и драма современной эпохи / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2000. – 256 с.
2. *Алексеев С. С.* Философия права. История и современность. Проблемы. Тенденции. Перспективы / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 1999. – 336 с.
3. *Арифулин А.* Некоторые замечания к статье А. Н. Верещагина, А. Г. Карапетова «Пути совершенствования правотворческой деятельности Высшего Арбитражного Суда РФ» [Электронный ресурс] / А. Арифулин // Закон.ru. – Режим доступа : http://zakon.ru/blogs/nekotorye_zamechaniya_k_state_puti_sovershenstvovaniya_pravotvorcheskoj_deyatelnostivysshego_arbitra/7014.
4. *Бехруз Х.* Порівняльне правознавство : підруч. / Х. Бехруз. – Одеса : Фенікс, 2009. – 464 с.
5. *Верещагин А. Н.* Пути совершенствования правотворческой деятельности Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации / А. Н. Верещагин, А. Г. Карапетов, Ю. В. Тай // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2013. – № 6. – С. 4–81.
6. *Гловюк І. В.* Щодо питання про використання правової доктрини у правозастосовній практиці / І. В. Гловюк // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали II Всеукр. наук. конф. молодих науковців, асп. і студ., Одеса, 5–6 груд. 2003 р. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – С. 96–99.
7. *Головко Л. В.* Судебный прецедент как ненормативный способ легитимации судебных решений [Электронный ресурс] / Л. В. Головко // Вестник гражданского права. – 2010. – № 6. – С. 6–34. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/1329779>.
8. *Давид Р.* Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спиннози ; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 2009. – 456 с.
9. *Євграфова Є. П.* Дослідження правової доктрини в контексті системи джерел права / Є. П. Євграфова // Право України. – 2011. – № 1. – С. 337–344.
10. *Евсеев А. П.* Верховный Суд Соединенного Королевства: становление / А. П. Евсеев: монография. – Х. : Юрайт, 2014. – 184 с.
11. *Евсеев А. П.* Верховный Суд США сегодня / А. П. Евсеев. – Х. : Юрайт. – 56 с. – Серия «Научные доклады»; вып. 13.
12. *Евсеев А. П.* Психология конституционного судопроизводства / А. П. Евсеев. – Х. : Юрайт, 2013. – 232 с.
13. *Задорожний Ю. А.* Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юрій Анатолійович Задорожний ; Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 216 с.
14. *Кампо В. М.* Наукове забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України (роздуми небайдужого) / В. М. Кампо // Віче. – 2011. – № 17. – С. 25–29.
15. *Кохановська О.* Спільний проект науковців і суддів (інтерв'ю Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка – головному редактору журналу «Приватне право» Олені Кохановській) / О. Кохановська, Я. Романюк // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 209–213.
16. *Кузнецов А. В.* Рішення Верховного Суду Україні очима практикуючого юриста (доповідь на I-му Судовому форумі Асоціації правників України) [Електронний ресурс] /

А. В. Кузнецов. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fuba.ua%2Fdocuments%2Fdoc%2Fandriy_kuznetsov.pdf&ei=w72_VLz8H4XvarjegcAO&usg=AFQjCNhfzxBKKAFL1iIYj9zW0gznddbuxg.

17. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / Р. Леже ; пер. з фр. А. В. Грядова. – М. : Волтер Клувер, 2010. – 592 с.

18. Максимов С. І. Онтологічні та епістемологічні основи правової доктрини / С. І. Максимов // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20-21 листоп. 2013 р. – Х. : Право, 2013. – С. 116–119.

19. Мамутов В. К. Проблема науково-правової експертизи у контексті сталої судової практики судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України / В. К. Мамутов // Вісн. Конституц. Суду України. – 2013. – № 2. – С. 88–95.

20. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: основные институты и понятия / С. Н. Братусь, В. Е. Гулиев, А. И. Денисов, В. П. Казимирчук [и др.] ; редкол. : В. Е. Гулиев, Г. Н. Манов, Н. П. Фарберов, Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1970. – 622 с.

21. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Н. М. Пархоменко. – К. : Юрид. думка, 2008. – 336 с.

22. Патеї-Братасюк М. Г. Сучасна правова доктрина як необхідна засада ствердження громадянського суспільства в Україні / М. Г. Патеї-Братасюк // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності : матеріали міжнар. наук. конф., 7 квіт. 2008 р., м. Київ. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрНУ, 2008. – С. 110–117.

23. Петрова Л. В. Правова доктрина як джерело права (досвід філософії доктринального права) / Л. В. Петрова // Сборник кратких тезисов и научных сообщений научно-практической конференции по итогам научно-исследовательских работ, выполненных профессорско-преподавательским составом Украинской государственной юридической академии в 1993 г. – Х., 1994. – С. 6–8.

24. Полянський Є. Ю. Поняття правової доктрини, її місце та значення в кримінальному праві США / Є. Ю. Полянський // Ученые записки / Тавр. нац. ун-т им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2013. – Т. 26 (№ 1-2). – С. 249–255.

25. Постанова Виноградівського районного суду Закарпатської області від 17.02.12 р. у справі № 703/478/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21462061>.

26. Постанова Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 15.06.11 р. у справі № 2016/3-в-10/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20652105>.

27. Постанова Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 13.08.12 р. у справі № 2310/1336/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25698182>.

28. Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Кавказского округа от 02.03.2011 в деле № А32-11582/2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kad.arbitr.ru/PdfDocument/4683e832-8de1-47df-974b-25eb2478a1ad/A32-11582-2008_20110302_Postanovlenie%20kassacii.pdf.

29. Решение Арбитражного суда г. Москвы от 04.05.2011 по делу А40-4781/11-109-26 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kad.arbitr.ru/PdfDocument/ea77470a-7eaf-4a63-958f-b41d571cd358/A40-4781-2011_20110504_Reshenija%20i%20postanovlenija.pdf.

30. Решение Арбитражного суда г. Москвы от 30.05.2013 по делу № А40-41781/13-69-197 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kad.arbitr.ru/PdfDocument/31a383b3-1685-4612-acba-e703d67d2ef1/A40-41781-2013_20130530_Opredelenie.pdf.

31. Решение Арбитражного суда г. Москвы от 18.05.2010 по делу № А40-9344/10-109-75 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kad.arbitr.ru/PdfDocument/08ef0810->

00de-46f2-8632-d7f5c0f0a86b/A40-9344-2010_20100518_Reshenija%20i%20postanovlenija.pdf

32. Решение Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации от 17.12.2007 года по делу № 35/2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=70025;dst=100141>.

33. Решение Морской арбитражной комиссии при Торгово-промышленной палате Российской Федерации от 27.11 1998 по делу № 10/1998 // Из практики Морской арбитражной комиссии при Торгово-промышленной палате Российской Федерации (1987 – 2005 г.) / под. ред. С. Н. Лебедева, А. И. Лободы. – М. : Статут, 2009. – 520 с.

34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

35. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 15.07.2011 р. у справі № 2-0/1522/243/2011 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17446701>.

36. Рішення Свердловського міського суду Луганської області від 01.07.2010 р. у справі № 2-1255 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11924337>.

37. Рішення Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим від 24.07.2007 р. у справі № 2-5808/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22218348>.

38. Рыбалов А. Император Константин в решении Верховного Суда Колумбии [Электронный ресурс] / А. Рыбалов // Закон.ru. – Режим доступа : http://zakon.ru/Blogs/imperator_konstantin_v_reshenii_verhovnogo_suda_kolumbii/5056#comment_26775.

39. Савенко М. Д. Методологія юридичної аргументації у рішеннях конституційної юстиції / М. Д. Савенко // Наукові записки НаУКМА. – 2012. – Т. 129: Юрид. науки. – С. 11–15.

40. Савчин М. В. Природа актів Конституційного Суду України: теоретико-методологічні аспекти / М. В. Савчин // Вісн. Конституц. Суду України. – 2007. – № 5. – С. 71–78.

41. Самойлов М. Доктрина права как источник аргументации судебного акта [Электронный ресурс] / М. Самойлов // Закон.ru. – Режим доступа : http://zakon.ru/blogs/doktrina_prava_kak_istochnik_argumentacii_sudebnogo_akta/7380.

42. Семеніхін І. В. Вторинні джерела англо-американського права [Електронний ресурс] / І. В. Семеніхін // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 2 (6). – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=701&Itemid=220&lang=uk.

43. Спасибо-Фатеева І. В. Доктринальне тлумачення / І. В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1. – С. 14–24.

44. Тихомиров О. Правового наукового знання аналіз рівня розвитку / О. Тихомиров // Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьев, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – С. 785.

45. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 16.02.2012 р. у справі № 5-359/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21518066>.

46. Ухвала Львівського апеляційного адміністративного суду від 18.09.07 р. у справі № 22а-158/07 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1036193>.

47. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Талия Ярулловна Хабриева ; Ин-т гос. и права РАН, 1997. – 369 с.

48. Чулінда Л. І. Вплив наукових досліджень на ефективність правозастосування / Л. І. Чулінда // Вісн. Акад. адвокатури України. – 2004. – № 1. – С. 44–50.

49. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи розвитку в Україні : монографія / С. В. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.

50. Beverley-Smith H. Privacy, Property and Personality: Civil Law Perspectives on Commercial Appropriation / H. Beverly-Smith, A. Ohlym Agnes Lucas-Schloetter. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 284 p.

51. Pradel J. Droit pénal comparé / J. Pradel. – Paris : Dalloz, 2002. – 803 p.

52. Shecaira F. Legal scholarship as a source of law : a thesis ... for the degree of doctor of philosophy / F. Shecaira ; McMaster University. – Hamilton. – 2011. – 157 p.

Семенихин И. В. Цитирование судьями научных источников: отечественный и зарубежный опыт.

Анализируется актуальный для отечественной юриспруденции вопрос относительно возможности и целесообразности использования в форме непосредственного цитирования в судебных решениях научных источников. На основе анализа судебной практики в странах континентального и англо-американского права судьи при осуществлении правосудия, особенно при разрешении так называемых сложных и наиболее резонансных дел, часто обращаются к достижениям юридической науки и цитируют научные работы в судебных решениях. Это делает их правовую позицию более обоснованной и убедительной и в целом повышает авторитет судебной ветви власти. Сделан вывод относительно необходимости распространения такой практики в деятельности отечественных судов.

Ключевые слова: судебная практика, практика цитирования, источник права, юридическая наука, правовая доктрина.

Semenihin I. V. Citation by judges of the scientific sources: domestic and foreign experience.

Problems being topical for the domestic jurisprudence concerning the possibility and advisability of the scientific sources using in the form of the immediate citation in the judicial decisions have been analyzed. On the base of the analysis of the court practice in the countries of the continental and Anglo-American law it has been ascertained that judges while administering justice, especially in so-called complex and the most resonant cases quite often turn to the achievements of the legal science and use citation of scientific works in their court decisions. By this it makes their legal position more reasonable and convincing and as a whole increases the authority of the judicial branch of power. It is especially true in domestic realities as the current state of the Ukrainian society being marked by the quite low level of confidence in courts. The conclusion as to the necessity of such practice spreading in the domestic courts activity has been made.

Key words: judicial practice, citation practice, source of law, legal science, legal doctrine.

Розширена анотація
статті Семеніхіна І. В. «Цитування судьями наукових джерел:
вітчизняний та зарубіжний досвід»

Semenihin I. V., Candidate of Law, assistant of the department of theory of state and law, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

An extended abstract of a paper on the subject of:

«Citation by judges of the scientific sources: domestic and foreign experience»

Problem setting. Problems being topical for the domestic jurisprudence concerning the possibility and advisability of the scientific sources using in the form of the immediate citation in the judicial decisions have been analyzed. Problems as to the possibility and advisability of the scientific sources citation in the judicial decisions and necessity of the spreading of such practice in the Ukrainian courts activity by the domestic jurists has not been specially investigated. To our view they should be considered in the broader context of the science influence on the law enforcement, to what extent results of the scientific research are in demand in legal practice and possible ways of its improvement. Will this practice promote increasing of the administration of justice quality, taking lawful and fair decisions, increasing of the court authority? Working out of the corresponding problems in the aspect of the domestic reality has been actualized in connection with the conducting of the court reform being recognized as one of the most urgent in the proclaimed program of the reform «Strategy 2020» by the President of Ukraine P. Poroshenko. The conclusion as to the necessity of such practice spreading in the domestic courts activity has been made.

Recent research and publications analysis. Works by H. Beverley-Smith, J. Pradel, F. Shecaira, S. Shevchuk, M. Savchyn, M. Savenko, Y. Yevgrafova O. Yevsieiev are noteworthy among modern scientists researching this problem.

Paper objective. The main aim of the article is determination of peculiarities

of the legal science achievements using (in the form of the direct citation) in the activity of the domestic court instances and foreign courts.

Paper main body. Today in the countries of the continental legislation law justly is considered as the most developed form of legal rules strengthening. As a result of the precision of the presentation of legal norms it is the best technical mean of their strengthening in the epoch when the complexity of the social relations highlights precision and clearness of its formulation. Along with this the idea of the absolute sovereignty of law in the Roman-Germanic legal family is fiction. Judges has not relied exclusively on law and refer to principles of law, case law, legal doctrine and they «search» law in other its manifestation (sources of law) and refer directly to them in the court acts. Such changes in the understanding of law and its use is connected with the revival in the twentieth century of the natural and legal thought. Judges become more «open» while making their decisions trying to take into account social and economic, political, cultural, religious aspects of the case being the subject of the trial and go beyond congealed legal rules in searching more flexible legal decisions that meet a complex and changing life circumstances. Such position is quite common for lawyers of the Anglo-American law where law has never been starting point in their professional legal activity, scientific researches and training of legal personnel.

Conclusions of the research. On the base of the analysis of the court practice in the countries of the continental and Anglo-American law it has been ascertained that judges while administering justice, especially in so-called complex and the most resonant cases quite often turn to the achievements of the legal science and use citation of scientific works in their court decisions. By this it makes their legal position more reasonable and convincing and as a whole increases the authority of the judicial branch of power. It is especially true in domestic realities as the current state of the Ukrainian society being marked by the quite low level of confidence in courts. That is why, it is quite reasonable spreading of such a practice in the Ukrainian courts activity.